

„A SZEGÉNYSEG TÁRSADALOMLÉLEKTANI ASPEKTUSAI”

Adrian Necolau, Gilles Ferréol (Szerk.) (1999)
Aspecte psihosociale ale sărăciei, Iași: Editura Polirom – recenzio

Bara Tímea

A szegénység igen fontos kérdés napjaink társadalmában: politikusok, gazdasági elemzők, a mindenkori kormány és az egyszerű köznapi ember is választokat, megoldásokat keres mérséklésére, kiküszöbölésére. A társadalomtudományok is foglalkoznak ezzel a problémával, úgy az elméleti fejtegetések, mint gyakorlati kutatások szintjén. Teoretizálják, (újra)definiálják a szegénységet, vizsgálják annak társadalmi és az egyénre ható vonatkozásait. A következőkben bemutatásra kerülő könyv is ebben a szellemben született, címe „*Aspecte psihosociale ale sărăciei*”, azaz „*A szegénység társadalomlélektani aspektusai*”. A Iași-i Polirom kiadó jelentette meg 1999-ben, az Alkalmazott Pszichológia sorozatban, az Nyílt Társadalomért Alapítvány támogatásával. A szerkesztő Adrian Necolau, az *Alexandru Ioan Cuza* egyetem tanára (Iași), a társszerkesztő pedig Gilles Ferréol, a franciaországi poitiersi egyetem munkatársa, az IPRESCO (Megismerés-szociológiai Kutatóintézet) igazgatója.

Az előszóban a szerkesztők felvázolják, a témához kapcsolódó elméleteket, eddigi kutatási területeket, felsorolják néhány jelentősebb képviselőjét a témának, majd bemutatják a könyv szerkezetét. A kiadvány anyaga 29 szerző tollából, 8 különböző országból származó 23 tanulmányt foglal magába. A bemutatásra kerülő tanulmányok többsége Romániából és Franciaországból származik. Tematikailag a szerkesztők négy részre osztották a könyvet, bár megítélésem szerint sokszor „beprelelték” egy-egy tanulmányt, illetve kutatás-bemutatást az adott témakörbe, így talán nem teljes mértékben követhető pontosan a felosztás logikája. A négy rész tematikái a következők: *A szegénység dimenziói: aktuális felvetések*; *A szegénység társadalmi reprezentációja*; *A szegénység determinánsai, meghatározói és hatásai*; *Összehasonlító perspektívák*.

Kvantitatív és kvalitatív tanulmányokkal találkozunk, döntő többségük empirikus, terepmunkán, interjúkon, illetve statisztikai adatfelvételeken és ezek másodelemzésén alapszik. A tanulmányok többsége statisztikai eredményeket vázol, amelyeket

táblázatok formájában is megjelenít. A könyv második felében egy nemzetközi kutatás eredményei kerültek feldolgozásra.

Ahhoz hogy elindulhassunk azon vonal mentén, amely a napjainkban folyó viták alapját képezi ebben a témában, a könyv első részében (*A szegénység dimenziói: aktuális felvetések*) elengedhetetlennek tűnik a történelmi háttérrel foglalkozni, mindazzal és mindazokkal, amit és akiket a szegénység fogalma takar. Gilles Ferréol a „*Szegénység, újraelosztási politikák és társadalmi igazságtétel*” (13. oldal) című tanulmányában a társadalombiztosítás, a szociális segélyek, nyugdíjazás, stb. fejlődésének történetét mutatja be, Angliára, Franciaországra és Németországra vonatkozóan. Ezt követően a garantált minimálbér és az erre vonatkozó elméletek alakulását is vázolja (a vizsgált időszakok: reneszánsz, újkor, XIX. század vége, a két Világháború közti időszak, valamint 1980-tól napjainkig.), majd pedig kitér egy úgynevezett helyettesítő-mellékbér lehetőségére és ennek társadalmi hatására. A tanulmányt követő melléklet magába foglalja az új szegénységnek, valamint a társadalombiztosítás, a nyugdíj és szociális segélyek, illetve a munkanélküliség alakulását. Mindezeket 1993-tól, az poszt-szocialista országokban. *André Sirota* (34. oldal) egy dialógus-csoport megfigyelése alapján a szegények, mint „áldozatok”, illetve „bűnösök”, „vétkesek”-ként való reprezentációjára mutat rá. *Wolf Bloemers* pedig „*A szegénység pszichoszociális dimenziói*”-ban (46. oldal) vázol egy nyolctételes modellt arra vonatkozóan, hogy miként kellene elemezni a szegénységet, illetve cselekedni a kialakult helyzet javítása érdekében; mindezt a nyugat-európai nézőpont és minták alapján. *Camelia Puzdriac* és *Luminița-Mihaela Iacob* (51. oldal) egy igen érdekes kutatást mutat be, amit hét (210 négy és tizenegy év közötti gyermekekből álló) csoporton végeztek el, akik hasonló szocio-kulturális környezetből származtak, és átlagos anyagi háttérrel rendelkeztek. A gyermekekkel interjút készítettek, valamint a kutatók arra kérték őket, hogy készítsenek egy olyan rajzot, ami szerintük képileg a szegénységről szól, azt ábrázolja. A rajzok alapján

leírható szegénység jellemzői: beteg gyerekek, öregek, roma etnikum tagjai, koszos, szakadt és hiányos öltözetű személyek, szegényes élelem, szemetes kosár, kéregetés, sírás, lopás, szemét, hontalanság (lakhely hiánya), szomorúság stb. Megállapítható, hogy hét éves korig a gyerekek könnyebben kifejezik magukat rajzban, mint verbálisan, valamint, hogy a képi (a rajz) és verbális elemek (az elmondottak) között a legtöbb különbség az öt, hat és hét éves gyerekeknél lelhető fel. A kutatók megállapították, hogy 7 éves a korig az autoidentifikáció alávétődik a pozitív hatások magas fokú figyelembevételének, az ehhez való „vonzódásnak”. Eddig a korig a gyerekek gyakrabban minősítik magukat és családjukat gazdagnak, felülértékelik anyagi körülményeiket. Ezt a korhatárt átlépve a megkérdezettek átlagosnak tekintik anyagi helyzetüket, azaz már nem csak a szélsőségeket értik meg (szegény-gazdag), hanem fel tudják mérni saját körülményeiket is. A társadalmi interakciók során (amely az évek számával egyenes arányban növekszik) aztán a gyerekek megpróbálnak értelmet adni a valóságnak (csoportokba és kategóriákba sorolják az új információkat, az előzetes tudások, ismeretek, otthoni minták alapján), hogy megérthessék és adaptálhassák azt. A mellékletben áttekinthető táblázatok és grafikonok formájában közlik az eredményeket, valamint néhány rajzot is bemutatnak különböző korcsoportok képviselőitől. *Ticu Constantin* (81. oldal) az elméleti felvezetés után egy 1998 szeptemberében, 175 alanyon végzett előkutatást mutat be, megrajzolva a szegény és gazdag ember robotképét, feltárva azokat a tényezőket, amelyek az egyének szerint fontos szerepet játszanak a szegénnyé, illetve gazdaggá válás folyamatában. Az önbesorolás alapján a minta 65 százaléka definiálta magát szegénynek, míg 35 százaléka majdnem gazdagnak, illetve, elég gazdagnak. A megkérdezettek által meghatározott szegénység-küszöb az egy személyre jutó havi 50 dollár családtagonként, az elfogadhatónak definiált bér pedig az egy személyre jutó havi 100 dollár körüli összeg lenne. A kutatás eredményei, bár nem vetíthetők ki a társadalom egészére, mivel a minta nem reprezentatív, azért mégis hasonló folyamatokat mutatnak, mint az előző, hasonló témájú kutatások. Itt is kitűnik az, hogy a szegénység megjelenésének és előtérbe kerülésének fő okaként sokan a társadalmat, az államot teszik felelőssé. Ezen két tényező nem megfelelő működésének tudható be a munkanélküliség magas aránya, különböző gazdasági és társadalmi problémák, az alacsony bérek, stb., amelyek a lakosság egyre nagyobb arányú elszegényedéséhez vezetnek. *Corneliu Havârneanu, Loredana Gherasim, Violeta Elascu* (96. oldal) egy olyan, 64 személyen elvégzett kísérletet mutatnak be, amely az aktuális, ideális- és „kellő” ÉN-ek (*ought self*) közötti eltéréseket vizsgálja. Az első részt a *Tatiana Dorofte* és *Ticu Constantin* által végzett esettanulmány zárja (109. oldal), amelyben a kéregetőkkel, koldusokkal szembeni attitűdöket vizsgálták 126 alany esetében.

A második rész (*A szegénység társadalmi reprezentációja*, 121-196. oldal) tanulmányai egy nemzetközi együttműködési program keretén belül születtek, amit a Maison des Sciences de l'Homme nevű párizsi intézet finanszírozott. Serge Moscovici professzor alapötletéből kiindulva, négy ország (Franciaország, Olaszország, Mexikó, Románia) kutatóinak közreműködésével születtek a tanulmányok, amelyek a szegénység társadalmi reprezentációira helyezik a hangsúlyt. A kutatócsoport vezetője

Ida Galli volt, tagjai pedig Roberto Fasanelli, Jean-Marie Seca, Adrian Neculau, Ștefan Boncu, Mihai Curelaru és Maria Estela Ortega-Rubi voltak.

Ida Galli, Jean-Marie Seca, Adrian Neculau és Mihai Curelaru, valamint Maria Estela Ortega-Rubi kutatása Moscovici elméletére építve indul útnak egy közös szálon. A minta 80, különböző társadalmi és gazdasági pozícióval rendelkező személyt foglal magába. A statisztikai szabályoktól eltekintve (kis minta) a szerzők a megkérdezetteket osztálypozíciójuk szerint öt kategóriába sorolták. Az első két kategóriában a felső-középosztálybeliek, és alsó-középosztálybeliek (akik valamilyen módon foglalkoznak a szegények segítségével, és vezető pozíciókat foglalnak el különböző vallási, illetve világi szervezetekben) tartoznak. A harmadik és negyedik kategóriát azok alkotják, akik a felső- vagy alsó középosztályhoz tartoznak ugyan, azonban semmilyen szegényeket segítő, vagy szegénység ellen harcoló tevékenységben nem vesznek részt. Végül, az ötödik kategóriát azok alkotják, akiket az előző négy csoport által felépített szegénység-definíció alapján szegénynek minősültek. Ezen kategória felállítása elég bonyolultnak minősült, mivel a kutatók szembe találták magukat a szegénység definíciójának elméleti és episztemológiai nehézségeivel. Ezért a priori módon próbálták felépíteni ezen alkategóriát, a nemzetközileg elterjedt definíciók használata nélkül, a négy előző csoport értékítéleteire építve. Az így kialakult szegény-kategória fő jellemzője az állandó lakhely hiánya valamint a kéregetés, koldulás volt. Egy szabad asszociációs gyakorlatot végeztek el a csoportokkal, illetve egy félstrukturált interjút kérdeztek le, mind a négy országban, azt vizsgálva, hogy a különböző kulturális minták különböző eredményre vezetnek-e. Megállapítható, hogy mind a négy országban hasonlóan nyilatkoztak a szegénység megnyilvánulási formáira vonatkozóan, azaz szegénynek minősül az, akinek nincs lakása, élelme, ruhája, lehetősége gyógyszerek vásárlására. Valamint jellemző az is, hogy akik bármilyen szinten foglalkoznak a szegénységgel (segítő szervezetek keretén belül, magánemberként) másként, pozitívabban viszonyulnak a kérdéshez, jobban átlátják a helyzetet. A szegénység kialakulásának okai között mindenhol megtalálható volt a munkahelyek hiányának ténye, különböző gazdasági-társadalmi tényezők, és a család előzetes anyagi körülményei.

A harmadik rész (*A szegénység determinánsai, meghatározói és hatásai*) a társadalmi-gazdasági tényezőket próbálja számba venni (állandó lakhelynélküliség, erőszakra épülő kapcsolatok, hosszú távú munkanélküliség, stb.) amelyek meghatározó jelleggel rendelkezhetnek a szegénység kialakulásában. A tanulmányok közül kettő kicsit kilóg a kiadvány eddigi munkáinak sorából, mégpedig *Monica Săvulescu-Voudouris* nyugati slumokat és gettókat bemutató rövid, szubjektív elemektől sem mentes dolgozata (211. oldal), valamint *Ovidiu Gavrilovici* az egyesült államokbeli szegénység és erőszak közötti összefüggéseket elemző tanulmánya (227. oldal). *Corina Ilin* és *Marcel Lordache* a hosszú távú munkanélküliségről közöl egy inkább elméleti munkát, amelyben ennek hatásait vizsgálja a szegénységre, a romániai helyzetre vonatkoztatva (232. oldal), *Mihai Romaniuc* pedig a szegénység és a mentális retardáltság kapcsolatáról értekezik: a szegénységet egy perverz effektusként definiálja (248. oldal). A könyv harmadik részében *Christophe Gibout* tanulmánya (216. oldal) tűnik a legérdekesebbnek, ami-

ben a szerző a Tours városbeli (Franciaország) Nuitée központ-ról írt. Itt sürgős esetekben különböző gazdasági és társadalmi pozícióban lévő, időlegesen vagy állandó jelleggel bajba került nőket szállásolnak el, esettanulmányában ezt a világot vázolja. Bemutatja az ott dolgozókat, az odajárókat, néhány tipikus tulajdonságra helyezve a hangsúlyt, majd pedig élénk tár kilenc történetet. A befejezésben felsorolás-szerűen bemutatja a szegénység helyzetét a jelenkori Franciaországban. Itt 1988-ban létrehoztak egy úgynevezett „minimálbért” a társadalom peremén élők és a gazdasági szférából „kiközösítettek” számára, amely más forrásokkal egybekötve biztosítja a létminimumot. Az ezt igénylők száma évről-évre nőtt, 1998-ban túlhaladta az egy milliót. A kedvezményezettek több mint fele 35 év alatti, nagyrészt francia nemzetiségű, egyedülálló. Körülbelül 40 százalékuk munkás volt, azonban egyre növekszik az egykori vezető pozíciókban lévők száma is. Azonban a kedvezményezettek az új munkahely keresésével, az erre irányuló szándék ellenére egyfajta passzivitás jellemző. Franciaországban a lakosság 10 százaléka részesül különböző típusú szociális segélyekből, emellett megemlíthetjük még az idős korúak segélyét, a mozgássérülteknek, egyedülálló szülőknek, rokkantaknak, özvegynek járó segélyt. Ezen kívül még létezik (mint Romániában is) a munkanélküliségi segély, ami azonban csak egy bi-

zonyos meghatározott időperiódusra vonatkozik. Szólnunk kell arról is, hogy mindemellett a francia állam természetbeni segélyeket is oszt a rászorulóknak (ételcsomagok, ebédek, stb.). Az 1998-ban meghatározott szegénységküszöb 3500 frank per fő volt, amely alapján a lakosság 12%-a szegénynek minősült (ez a hollandiai szegény lakosság duplája és az Egyesül Államok-beli szegény lakosság fele).

Az utolsó rész (*Összehasonlító perspektívák*, 259-318. oldal) az indiai (*Robert Delége*), németországi (*Werner Hübing*), lengyelországi (*Elzbieta Tarkowska*), a két háború közti romániai (*Gheorghe Jacob*), a franciaországi (*Noel Flageul*) és a Moldvai Köztársaság-beli (*Bogdan Ţârdea*) szegénységet mutatja be, alapot adva az érdeklődő olvasónak az összehasonlításra, elemzésre. (Ebből a részből talán egy kevésbé „kilóg” a két háború közti Románia és annak gazdasági helyzetére vonatkozó bemutatás...).

Ahhoz természetesen, hogy valamilyen kép körvonalazódjon a szegénység társadalomlélektani vonatkozásairól, a fentiekben bemutatott könyv közel sem elég. Rengeteg megközelítés, elmélet, definíció létezik, amiből szelektálnunk kell. De talán ebben a folyamatban segít ez a könyv is, annak ellenére, hogy nem hoz lényegileg újat.